

3. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность / А. В. Венедиктов., отв. ред. Райхер В. К. – Москва – Ленинград : Изд-во АН СССР, 1948. – 839 с.
4. Корнеев С. М. Правовой режим имущественных фондов предприятий / С. М. Корнеев – М. :Знание, 1975. – 32с.
5. Лаптев В. В. Предмет и система хозяйственного права / В. В. Лаптев. – М. : Юрид. лит., 1969. – 190 с.
6. Жилинкова И. В. Правовой режим имущества членов семьи / И. В. Жилинкова. – Х. : «Ксилон», 2000. – 398 с.
7. Пацурківський Ю. П. Правовий режим майна суб'єктів підприємницької діяльності : автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Ю. П. Пацурківський. – К., 2001. – 19 с.
8. Щербина В. С. Господарське право : підручник/ В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 636 с.
9. Про освіту : закон України від 05.09.2017 р. № 2545 – III. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>; Про професійно-технічну освіту : закон України від 10.02.1998 р. № 103/98 – ВР. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98>
10. Основи цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік : закон Союзу РСР від 8.12.1961р. URL : <http://textbooks.net.ua/content/view/1139/17/>
11. Основи цивільного законодавства Союзу РСР і республік : закон Союзу РСР від 31.05.1991 р. № 2211 – I. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v2211400-91>.
12. Господарський кодекс України : закон від 16.01.2003 року № 436 – IV. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/436-15>.
13. Кодекс Республики Беларусь Об образовании: закон от 13.01. 2011 г. № 243 – 3. URL : <http://kodeksy.by/kodeks-ob-obrazovanii>.
14. Об образовании в Российской Федерации : Федеральный закон от 29.12.2012 г. № 273 – ФЗ. URL : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140174/

Рябоконт Євген Олександрович,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НАСТУПНИЦТВА У РЕЧОВИХ ПРАВАХ ЗА РИМСЬКИМ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ

Запорукою ефективного наукового дослідження будь-якого правового інституту є неодмінний розгляд останнього в його розвитку, починаючи від

відшукування соціально-економічних, політичних, морально-етичних та інших причин виникнення і завершуючи виокремленням певних етапів (періодів), у межах яких даний інститут здобуває нових якісних характеристик.

Поява суспільства, зародження та поступове ускладнення суспільних відносин, природно, не могли не викликати до життя ідею про необхідність певного упорядкування суспільного ладу. Це відбувалося під впливом цілого комплексу соціально-економічних передумов, центральною з яких, безперечно, є поява відносин приватної власності, поволі оформлених і врегульованих правом. Саме інститут права приватної власності, наріжний для правової системи кожної держави, сприяв індивідуалізації особи, швидшому перетворенню особистих відносин між членами сім'ї, роду на відносини юридичні та в підсумку не міг не вплинути на утвердження ідеї щодо необхідності створення правового забезпечення майнового обороту.

Римське приватне право традиційно розглядається як фундамент, на якому засновуються сучасні правові системи переважної більшості держав, насамперед тих, що належать до континентальної правової сім'ї. Аналіз тексту першого систематизованого збірника звичаєвого права – Законів XII таблиць [1], дає підстави вважати, що на час їх прийняття (середина V ст. до н.е.) у Римі вже була розроблена низка правових інститутів, які забезпечували цивільний оборот і не лише встановлювали підстави первинного набуття прав (заволодіння, прирощення речей тощо), але і регулювали відносини правонаступництва у вигляді переходу права власності від однієї особи до іншої. На цей час римське право вже істотно урізноманітнило форми передачі (переходу) прав та обов'язків – від первинного безпосереднього обміну «товар на товар» до розпорядження річчю шляхом укладення й інших угод (контрактів), у тому числі й на випадок смерті. Закони XII таблиць наділяють власника речі правом на її відчуження шляхом манципації або у судовому порядку (п. 1, 5 б таблиці VI), правом заставляти річ для забезпечення виконання зобов'язань у формі фідучії (п. 1 таблиці VI), а також правом на розпорядження майном шляхом складання заповіту (п. 3 таблиці V).

Слід підкреслити, що давнє римське цивільне право (VI – III ст. до н.е.) сконцентроване навколо регулювання похідного набуття лише одного з видів суб'єктивних прав – **права власності**. Водночас вже в цей період існують механізми, за допомогою яких відбувається перехід речових прав на чуже майно – сервітутних прав, що побудовані за аналогією з переходом права власності. На цей час юриспруденції ще не було відомо ні наступництво у зобов'язальних правах, ні наступництво у правах спадкування (правах на

прийняття спадщини), яке утверджується пізніше під впливом діяльності претора.

Зобов'язальне право (право вимоги) за світоглядом римських юристів вважалося суворо особистим, а тому припинялося у зв'язку зі смертю кредитора або боржника. «До зобов'язань, яким би то не було чином укладених, не застосовується жоден із вищезазначених способів набуття власності (серед похідних аналізуються манципація та судова цесія – *C.P.*)», – писав юрист Гай в «Інституціях» [2, с. 48].

Невіддільний характер, притаманний правам та обов'язкам учасників зобов'язальних відносин, і пов'язану з цим досить повільну, супроводжену різноманітними фікціями та застереженнями, у порівнянні з речовим правом, появу інституту правонаступництва в зобов'язаннях, можна пояснити розумінням зобов'язання, як правовідношення, в якому право однієї особи (кредитора) якнайбільше залежить від сприяння в його реалізації іншої особи (боржника), чим і визначається сприйняття зобов'язання як права однієї особи на дії іншої особи. Тому зобов'язальне право у римській доктрині розуміється як інститут, який має своїм об'єктом по суті не що інше, як право на волю або частину волі іншого суб'єкта, яка не може бути передана або перенесена так само, як передаються або переносяться права на матеріальні предмети [3, с. 547].

Водночас поступово зв'язок зобов'язання, існуючого у вигляді права вимоги кредитора або обов'язку боржника, з особою носія послаблювався, що призвело вже у період існування цивільного права до створення правил про збереження зобов'язання у тому самому вигляді і у перенесенні останнього до нових набувачів у складі усієї майнової сфери правопередника за допомогою конструкції універсального правонаступництва. Перший виняток стосувався випадку смерті кредитора або боржника, коли до спадкоємців у складі усього майна спадкодавця переходили також права та обов'язки зобов'язального характеру. Коріння давніх поглядів на спадкування як на наступництво в усьому комплексі майна померлого (*universitas*) відносяться до уявлень про те, що спадкоємець – продовжувач юридичної особистості спадкодавця.

Закріплення у давньоримській цивілістиці правила щодо можливості переходу до інших суб'єктів винятково речових прав і паралельна заборона наступництва у правах та обов'язках, які мають іншу (не речову) правову природу, цілком відповідає сутності і призначенню права власності, позаяк потенційна можливість зміни власника закладена в самій основі речового права. Правовим наслідком такої зміни є не тільки перехід фактичного володіння річчю, що звичайно відбувається, але й поява у нового власника усіх прав та

обов'язків (обтяжень) щодо речі, які характеризували правовий статус його попередника та водночас правовий режим самої речі. Будучи створеними як своєрідний «придаток» до права власності, обмежені речові права не могли не зазнати аналогічного регулювання в аспекті їх оборотозданості. На *usus*, *usufructus*, *habitatio*, *operae servorum* та інші сервітути поширюється правовий режим *res mancipi*, що означає можливість переходу сервітутних прав за допомогою способів, аналогічних переходу права власності – *mancipatio* та *in jure cessio*.

Навпаки, інші системоутворюючі суб'єктивні цивільні права – зобов'язальні та спадкові – є істотно відмінними від права власності за метою їх створення, яка передбачає, насамперед, безпосереднє використання, вичерпання права його носіями – кредиторами та спадкоємцями за його прямим призначенням у вигляді одержання кредиторами виконання від боржника та прийняття спадщини спадкоємцями. Тому не можна не погодитись із відомим романистом В.М. Хвостовим, який при співставленні законодавчих потреб у регулюванні обороту речових і зобов'язальних прав писав: «...для права власності відчуження складає один з нормальних способів його експлуатації: коли річ не потрібна, її відчужують. Навпаки, нормальним способом вилучати вигоду із зобов'язання слугує не відчуження права вимоги, а стягнення за ним. Тому довго нерозвинений оборот може знаходитися без будь-яких способів, за допомогою яких кредитор міг би переносити своє право вимоги до боржника на іншу особу» [4, с. 325-326].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Законы XII таблиц // Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зерцало, 1997. – С. 4-14.
2. Институции Гая // Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана. – М.: Зерцало, 1997. – С. 15-150.
3. Дорн Л.Б. Догма римского права. – Спб.: печ. М. Алисова и А. Григорьева, 1881. – 602 с.
4. Хвостов В.М. История римского права / В.М. Хвостов. – М.: Изд-е Высших женских юридических и историко-филологических курсов в Москве, 1916. – 478 с.